

Article

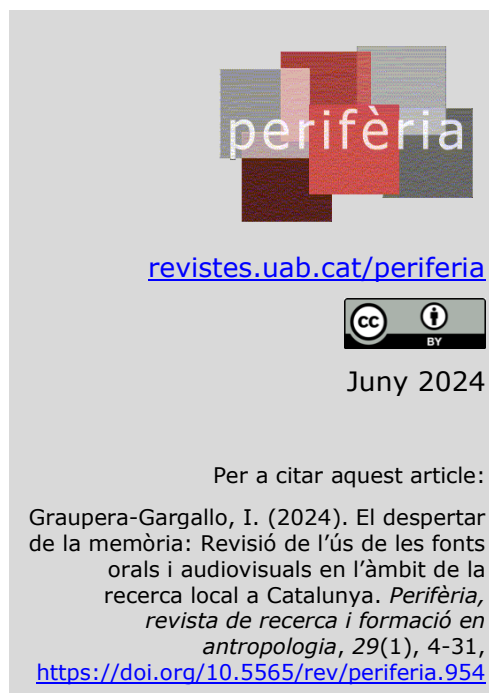
El despertar de la memòria: Revisió de l'ús de les fonts orals i audiovisuals en l'àmbit de la recerca local a Catalunya

ISABEL GRAUPERA GARGALLO¹

 0000-0003-0780-3597

Universitat Autònoma de Barcelona, España

Universitat Oberta de Catalunya, España

Resum

Es fa una revisió del creixent interès historiogràfic a Catalunya per l'ús de les fonts orals per recuperar la memòria històrica des dels anys vuitanta fins a principis del segle XXI. Un dels objectius ha estat documentar i analitzar les trobades i congressos que han marcat aquesta evolució paral·lela entre la recerca acadèmica i la local, i demostrar com aquestes dues perspectives han ofert visions complementàries sobre els estudis de memòria històrica. El que emergeix d'aquesta investigació avaluativa és que les primeres subvencions del Memorial Democràtic, en aplicació de les polítiques públiques de memòria, van esdevenir essencials per al creixement del Banc Audiovisual de Testimonis —l'arxiu audiovisual més important del sud d'Europa i un dels més importants del món sobre la Guerra Civil espanyola—, el qual està conformat majoritàriament per projectes d'àmbit local.

Paraules clau: Banc Audiovisual de Testimonis; Memorial Democràtic; Polítiques públiques de memòria; Treball de camp etnogràfic; Nova història; Recerca històrica local.

¹ Isabel Graupera Gargallo – isabel.graupera@uab.cat; igraupera@uoc.edu

Abstract: *Out of Place: Ethnography of Experiences and Contexts of Interviewers at the Audiovisual Testimonials Bank of the Memorial Democràtic*

A review of the growing historiographical interest in Catalonia in the use of oral sources to recover historical memory from the 1980s to the early 21st century is conducted. One of the objectives has been to document and analyze the meetings and conferences that have marked this parallel evolution between academic and local research, and to demonstrate how these two perspectives have offered complementary views on historical memory studies. What emerges from this evaluative research is that the first subsidies from the Memorial Democràtic, in the application of public memory policies, became essential for the growth of the Audiovisual Bank of Testimonies —the most important audiovisual archive in southern Europe and one of the most significant in the world on the Spanish Civil War—, which is mostly composed of local projects.

Keywords: Audiovisual Bank of Testimonies; Democratic Memorial; Public memory policies; Ethnographic fieldwork; New history; Local historical research.

Introducció

La hipòtesi de la present investigació sosté que la recerca en l'àmbit local de Catalunya des dels anys vuitanta ha estat fonamental per al desenvolupament i promoció dels estudis de memòria històrica, els quals han tingut un especial interès en l'ús metodològic de les històries de vida. Aquesta recerca defensa que la història oral, des del context local, ha aconseguit transcendir la producció científica acadèmica, aportant noves perspectives i enriquint el camp de la recerca historiogràfica. Es parteix de la proposició que les experiències i les narratives de les comunitats locals han jugat un paper decisiu en la construcció d'una memòria col·lectiva més inclusiva.

La llavor de la memòria resideix en el record col·lectiu, en la singularitat de les històries personals i també en les experiències compartides. En aquest terreny fèrtil arrela la identitat comuna, i és des d'aquest punt de partida, que entenem el concepte de memòria col·lectiva, tal com Halbwachs la defineix:

La memoria colectiva se distingue de la historia al menos en dos aspectos. Es una corriente de pensamiento continua, con una continuidad que no tiene nada de artificial, puesto que retiene del pasado sólo lo que aún está vivo o es capaz de vivir en la conciencia del grupo que la mantiene. Por definición, no excede los límites de ese grupo. (...) En realidad, en el desarrollo continuo de la memoria colectiva no hay, como en la historia, líneas de separación claramente trazadas, sino solamente límites irregulares e inciertos (Halbwachs, 1995, p.213-215).

L'article s'emmarca en una tesi per compendi on, a partir de diverses publicacions, s'han abordat temes derivats del treball etnogràfic de l'autora amb l'ús de les fonts orals i audiovisuals per a projectes de memòria històrica durant més d'una dècada. Cada article o capítol que conforma el compendi neix d'una hipòtesi de partida diferent ja que, en funció de l'enfocament de cada contribució, es fa èmfasi en diferents aspectes:

Establir una comparativa dels observatoris i dels bancs de memòria europeus i americans més importants, i determinar com la gestió d'aquestes col·leccions audiovisuals en línia esdevé una referència per a la difusió dels nous patrimonis vinculats a la immaterialitat i a la oralitat.

Contextualitzar el Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya com l'arxiu institucional de fonts orals audiovisuals més important del sud de Europa; subratllar les possibilitats de cerca de la seva base de dades, tot posant en relleu el valor de les noves tecnologies com un garant democràtic per a l'accés a la informació.

Etnografiar l'experiència del entrevistadors que van treballar en projectes de memòria pel Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic en els primers anys d'aplicació de les polítiques públiques de memòria a Catalunya.

Revisar el valor del patrimoni audiovisual en la construcció de la identitat col·lectiva.

Analitzar —a partir de tres estudis de cas— com les polítiques memorialistes de recuperació i reparació de la memòria van derivar, més enllà de les campanyes de subvencions, en la generació de mecanismes d'activació i dinamització del patrimoni cultural del món local.

Mostrar com l'ús de les fonts orals s'incorpora a la historiografia espanyola a partir dels anys setanta i evidenciar com la implantació de la història oral a les universitats espanyoles va de la mà de dones historiadores.

Resseguir l'interès de les ciències socials per la memòria col·lectiva com a matèria d'investigació des de la dècada dels setanta fins a l'aparició de les polítiques públiques de memòria a nivell internacional i, especialment, a Llatinoamèrica.

Revisar la historiografia de l'exili català a Mèxic per reflexionar sobre la centralitat i la importància de les fonts orals en la recuperació de la memòria dels exilis.

Objectius

Es pretén demostrar com la història oral emanant de l'àmbit local català ha influït i, en alguns casos, redefinit els paradigmes establerts per la investigació acadèmica. D'altra banda, es vol destacar el procés de formació d'una xarxa de centres municipals de Catalunya compromesos amb la investigació de la memòria històrica. Aquests centres han prioritzat la recerca basada en la memòria oral, creant una sinergia entre les institucions locals i les polítiques públiques de memòria. És per aquest motiu que un dels objectius ha estat documentar i analitzar les trobades i congressos que han definit aquesta evolució paral·lela entre la investigació acadèmica i la d'àmbit local, i evidenciar com aquestes dues vies han aportat dues visions complementàries dels estudis sobre memòria històrica. Per dur a terme aquest procés de documentació, es van establir un seguit de criteris per determinar quines jornades serien incloses en la revisió, tenint en compte la data de celebració dels congressos, la rellevància dels encontres, l'ús de les fonts orals de les recerques presentades i l'impacte dels treballs recollits.

Finalment, es vol fer palès com, gràcies a les primeres campanyes de subvencions per a projectes de memòria del Memorial Democràtic, la recerca local aporta el gruix dels projectes que nodreixen el Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic. Així mateix, en l'anàlisi dels projectes subvencionats es posa en relació el mapa dels centres de recerca local i els qui van ser beneficiaris d'ajuts públics en aplicació dels criteris de puntuació de cada convocatòria.

Metodologia i disseny de la investigació

La metodologia aplicada se circumscriu en la investigació qualitativa, la qual ha combinat el treball etnogràfic i la revisió bibliogràfica. La perspectiva etnogràfica s'aplica en el marc de la participació activa en diversos projectes de memòria oral per a institucions locals que van participar en les convocatòries de les primeres subvencions del Memorial per a projectes de memòria oral contribuint, així, al creixement del Banc Audiovisual de Testimonis. Aquesta participació directa ha possibilitat una comprensió profunda de les dinàmiques internes dels projectes de memòria històrica de l'àmbit local. En l'aspecte metodològic, s'estableix una analogia entre l'etnografia i la pràctica artística ja que, en la línia de l'enfocament de Coca, el present article centra l'exploració a través de l'experiència com una forma d'aproximar la teoria i la pràctica, a partir de la premissa que el coneixement pot emergir de la vivència directa:

Es tracta d'involucrar-se en l'autoconeixement, mitjançant la tècnica de l'autoreflexivitat, la capacitat que té l'investigador de preguntar-se una vegada i una altra sobre els seus enfocaments, la validesa de les troballes i l'oportunitat que brinda el procés per deixar espai al dubte. (Derrida, 1987, citat per Coca, 2024).

La justificació del treball empíric d'aquesta recerca es fonamenta en la necessitat de comprendre en primera persona i des d'una perspectiva holística la relació entre els actors principals que conformen la xarxa de memòria històrica local i les polítiques públiques de memòria, articulades a través de les subvencions del Memorial Democràtic. Els centres d'estudis locals, els arxius i les biblioteques municipals han estat, entre d'altres, agents essencials en la recuperació d'una memòria col·lectiva més rica i diversa. L'estudi d'aquests actors i les seves interaccions amb les directrius de les polítiques públiques de memòria proporciona una visió completa de com es reconstrueix la memòria històrica en l'àmbit local i com aquesta dinàmica influeix en el panorama més ampli de la recerca acadèmica a nivell nacional.

Paral·lelament, com s'ha dit, es fa una revisió de la literatura existent sobre jornades i congressos de recerca històrica, tasca que ha permès establir els moments clau de la formació de la xarxa de centres d'estudis dedicats a la recuperació de la memòria des de l'àmbit local en els darrers vint anys. Aquesta doble aproximació metodològica

permet una anàlisi descriptiva i alhora avaluativa del fenomen estudiat: la decisiva aportació de la recerca local en la recuperació de la memòria històrica a Catalunya.

La creació del Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic (BAT) es va referenciar en experiències internacionals de recollida de testimonis i va incorporar una concepció teòrica i tècnica sòlida. Afirmació que neix de la revisió bibliogràfica, la qual ha estat una part fonamental del procés metodològic per identificar i seleccionar les fonts més adients per tal de contextualitzar la creació del BAT com una iniciativa efectiva per preservar la història contemporània i la memòria democràtica de Catalunya.

La recerca històrica del món local, motor del Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic

L'origen d'aquesta recerca parteix de l'experiència prèvia de l'autora en projectes de fonts orals² gràcies a la publicació de dues monografies³ sobre històries de vida (Burillo i Graupera, 2008 i 2011) i, sobretot, per la implicació en quatre projectes audiovisuals vinculats al BAT en el marc de les campanyes de subvencions a entitats sense ànim de lucre per a projectes de memòria històrica durant els anys 2008 i 2009⁴, els quals van aportar un total de 61 entrevistes al Banc. L'objectiu de les convocatòries de subvencions era impulsar activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria històrica pel Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya (actualment, Departament de Justícia, Drets i Memòria).

L'aprovació de la Llei 13/2007 del Parlament de Catalunya va comportar la creació del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, una institució pública de dret privat que tenia com a principal objectiu la recuperació, commemoració i foment de la memòria democràtica del període 1931-1980. El Memorial Democràtic va ser la

² Aquesta experiència es concreta en la publicació d'un parell de monografies sobre l'ús de les fonts orals i la realització de quatre projectes audiovisuals per a tres entitats: el Museu Marítim de Barcelona, la Fundació Utopia de Cornellà de Llobregat i pel propi Memorial Democràtic.

³ La primera publicació apareixerà en el marc d'una relació laboral amb la Fundació Utopia de Cornellà de Llobregat per a difondre el llegat de l'arxiu d'història oral dels germans García-Nieto; i la segona serà el resultat del Xè Premi de recerca "Josep Ricart i Giralt" del Museu Marítim de Barcelona.

⁴ Ordre IRP/551/2008, de 17 de desembre i Ordre IRP/542/2009, de 9 de desembre, respectivament.

primera entitat de les seves característiques que es va crear a l'Estat espanyol des de la fi de la dictadura franquista. Els seus orígens es remunten als moviments memorialistes populars sorgits en el tombant del segle XX al XXI que reivindicaven la condemna del franquisme, l'anul·lació de la justícia de la dictadura i la localització dels desapareguts durant la guerra i el període totalitari.

Com a resposta a aquesta demanda d'amplis sectors socials i polítics, el govern català va impulsar l'any 2004 el Programa per al Memorial Democràtic i, dos anys més tard, al 2006, va crear la Direcció General de la Memòria Democràtica, la qual centralitzava les funcions del programa esmentat i una sèrie de competències que pertanyien a d'altres conselleries de la Generalitat. Finalment, la promulgació de la Llei 13/2007 suposarà la culminació d'aquest procés en donar cobertura legal a la nova institució memorialista. Cal tenir en compte que aquestes iniciatives van rebre el suport majoritari de l'arc parlamentari català i van tenir l'empara legal de l'article 54 del vigent Estatut d'Autonomia de Catalunya:

La Generalitat i els altres poders públics han de vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya com a patrimoni col·lectiu que testimonia la resistència i la lluita pels drets i les llibertats democràtiques. Amb aquesta finalitat, han d'adoptar les iniciatives institucionals necessàries per al reconeixement i la rehabilitació de tots els ciutadans que han sofert persecució com a conseqüència de la defensa de la democràcia i l'autogovern de Catalunya.

Així, la Generalitat de Catalunya va posar en marxa el Memorial Democràtic l'any 2007 a partir de l'aplicació d'una llei aprovada pels partits del govern i pel principal partit de l'oposició. El seu preàmbul feia una condemna explícita del franquisme i propugnava l'alliberament de la pluralitat de memòries. Entre els diferents projectes de recuperació de la memòria històrica que el Memorial Democràtic va posar en marxa des d'aleshores hi ha l'esmentat Banc Audiovisual de Testimonis. El Banc és un arxiu d'entrevistes a testimonis de la història contemporània i la memòria democràtica a Catalunya del període comprès entre 1931 i 1980 (Corbella, n.d.). Operativament, és una base de dades audiovisual que permet consultar en línia els continguts de les entrevistes, prèviament indexats.

Durant el període en què es van dur a terme les convocatòries ordinàries de subvencions, el BAT es coneixia com a Banc Audiovisual de la Memòria Democràtica de Catalunya (BAMEDE). A banda, és important destacar que actualment l'arxiu audiovisual conté més de 900 entrevistes fruit de més de 70 projectes de recerca en fonts orals. No obstant, només 631 entrevistes, resultat de 44 projectes, estan disponibles en línia. Totes les entrevistes estan íntegrament transcrites en l'idioma original del testimoni amb subtítols en altres llengües.

El projecte del BAMEDE va crear-se en virtut d'un conveni signat amb la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals i s'inspirava en diferents experiències internacionals de recollida de testimonis —principalment nord-americanes, basades en les víctimes de l'Holocaust jueu—, tot fent ús de la tècnica de l'entrevista audiovisual (Armengou i Belis, n.d.). La concepció teòrica del Banc va ser fruit de la recerca prèvia i l'experiència professional dels periodistes de TV3, Montserrat Armengou i Ricard Belis, així com del bagatge acadèmic dels historiadors experts en fonts orals que hi van col·laborar. Concretament, el BAMEDE (o BAT) és l'intent d'importar un gènere audiovisual assajat amb anterioritat en arxius com l'*Institute's Visual History Archive*⁵ (amb el mecenatge del cineasta Steven Spielberg) o el *Fortunoff Video Archive*⁶ (de la Universitat de Yale), gegantines col·leccions de vídeos d'entrevistes a supervivents de l'Holocaust. Els referents llatins més propers del BAT foren el projecte gallec *Nomes e Voces*⁷ de la Universitat de Santiago i la Xunta de Galícia, i el de l'oenagé argentina *Memoria Abierta*⁸, en els quals també es recorre a l'ús de l'entrevista audiovisual (Graupera, 2023).

A Catalunya, el model científic aplicat al BAT es basa en una entrevista del tipus semidirigida, feta a un testimoni preferentment anònim, no entrevistat anteriorment, i que s'hagués significat per la seva lluita activa en favor de les llibertats democràtiques durant el període 1931-1980. Aquesta entrevista es duu a terme sota uns paràmetres tècnics preestablerts (imatge d'alta definició, suport digital i sonorització i il·luminació professionals) que donen una destacable unitat estilística i

⁵ <http://dornsife.usc.edu/vhi>

⁶ <http://odai.yale.edu/projects/fortunoff-video-archive-holocaust-testimonies>

⁷ <http://www.nomesevoces.net/gl/presentacion>

⁸ <http://www.memoriaabierta.org.ar>

formal a totes les col·leccions d'entrevistes del banc audiovisual ⁹.

Com hem dit, tots els enregistraments es van recollir en una gran base de dades on, a dia d'avui, es poden consultar en línia el vídeo, l'àudio, la transcripció íntegra i les dades bàsiques dels informants i del projecte¹⁰. Per això es poden fer cerques temàtiques perquè el contingut de les entrevistes es va indexar a partir del Tesauro d'Història de Catalunya del Servei d'Informació bibliogràfica i de Documentació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). L'any 2009 el Memorial va acordar un conveni de col·laboració amb aquesta universitat per tal d'adaptar l'esmentat tesauro a les necessitats de descripció específiques del període de referència; és a dir, des de la proclamació de la Segona República a les primeres eleccions al Parlament de Catalunya del 1980 (Memorial Democràtic, 2014).

El despertar de la memòria

Als anys vuitanta, de manera gradual, va créixer l'interès historiogràfic per recuperar la memòria dels supervivents de la Guerra Civil i de les persones significades de la lluita antifranquista. Aquestes iniciatives de recuperació de la memòria col·lectiva — tret de comptades excepcions en el sí del món acadèmic, encapçalades per historiadores pioneres en l'ús de les fonts orals— van començar a prendre forma a través dels centres d'estudis locals i dels arxius municipals que, en un primer moment, van recollir els primers testimonis en enregistraments d'àudio.

A Espanya i Catalunya s'ha fixat la irrupció de la història oral pels anys setanta i vuitanta. S'ha argumentat que la introducció va costar perquè la història social es desenvolupava amb lentitud en els àmbits acadèmics i perquè l'antropologia i la sociologia encara no tenien estructures de reflexió i debat potents. En aquesta entrada hi ajudaren diverses jornades acadèmiques i algunes revistes (Gavaldà, 2003, p.110).

⁹ Cada entrevista està lligada a un projecte i d'aquí neixen les diferents col·leccions, les quals responen a tres possibles modalitats, ja siguin fruit de projectes subvencionats, projectes d'investigació propis, o bé resultat de la recuperació de fons preexistents.

¹⁰ La Plataforma *Dédalo* —nom amb què es coneix aquesta base de dades— és un software de codi lliure desenvolupat per l'empresa valenciana Render, conjuntament amb el Museu Valencià d'Etnologia, amb l'objectiu de dotar d'una eina informàtica avançada projectes relacionats amb el patrimoni immaterial.

Pel que fa el món acadèmic, els referents són el "Seminari d'Història Oral", un grup de treball del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona (UB), impulsat i dirigit per la Dra. Mercedes Vilanova on, des de finals dels anys setanta, es van dirigir les primeres tesis que implementaven l'ús de fonts orals, com, per exemple, la tesi de 1977 de Cristina Borderías dirigida per Mercedes Vilanova: "La Insurrección del Alto Llobregat, enero 1932. Un estudio de historia oral" (Borderías, 1995). L'altre referent és el "Seminario de Fuentes Orales" de la Universidad Complutense de Madrid (UCM), grup d'investigació creat l'any 1981 i refundat com a associació cultural el 1984 per Mª Carmen García-Nieto, professora del Departament d'Història Contemporània.

Amb l'arribada de les subvencions del Memorial en la darrereria de la primera dècada del segle XXI, els ens locals van esdevenir clau per a poder materialitzar els projectes que van acabar ingressant al Banc Audiovisual de Testimonis del Memorial Democràtic. Molt sovint, tant centres d'estudis com arxius van comptar amb aliances diverses: entitats properes, càrrecs polítics municipals o persones vinculades als mitjans locals de comunicació.

Així, les iniciatives per recuperar la memòria dels veïns van reeixir, sobretot, gràcies a les complicitats generades en el sí del teixit social dels municipis. L'anhel per escoltar aquelles veus que havien restat apagades durant tant de temps es va vehicular des de baix, de forma popular, tot comptant amb la col·laboració dels historiadors locals, ja fossin professionals experimentats, amateurs o joves llicenciats. Un cop s'havien recollit els testimonis, es van fer mans i mànigues per compartir les seves vivències tot cercant els canals de difusió més adequats; aquest esforç va generar un seguit de productes culturals —des dels llibres a exposicions fotogràfiques i pel·lícules documentals— que obtingueren una àmplia acceptació a cada municipi (Grau i Graupera, 2016).

En aquest entorn local s'evidencia una fortalesa particular dels projectes que van constituir una part fonamental del BAT: el bagatge de la recerca històrica local i la seva experiència prèvia en el treball amb fonts orals. Recentment, l'oferta dels màsters d'especialització en estudis històrics ja incorporen una formació molt més completa i específica per treballar en la creació, tractament i anàlisi de les fonts orals. No obstant, a principis del segle XXI, aquesta formació era encara molt escassa i, en tot cas, pròpia d'estudis de doctorat; de fet, no tots els programes de tercer grau

d'història contemporània d'aleshores comptaven amb seminaris o especialistes en l'estudi i la creació de col·leccions de fonts d'història oral. El professor Felip Munar, en la seva comunicació de les Jornades de Fonts Orals de la CCEPC a finals de l'any 2001, ja constata que el treball amb fonts orals no tenia la mateixa presència en els currículums de les llicenciatures de ciències socials:

On més s'utilitzen fonts orals és des de l'antropologia i la sociologia, amb treballs de camp i entrevistes qualitatives molt elaborades. (...) en el terreny acadèmic les matèries que condueixen a preparar i guiar estudis amb fonts orals ja són presents en els programes d'estudis d'aquestes disciplines, i —menys— en altres vinculades (etnomusicologia, educació, història, etc.). I els estudiants aprecien moltíssim l'experiència directa i vivencial que suposa treballar des de les fonts orals en contrast amb la documentació escrita (Plans, 2003, p. 51).

Cal dir que el Memorial Democràtic va promoure una col·lecció de materials formatius per a treballar amb fonts orals que van ser de gran utilitat per a investigadors i docents (Vilanova i Úbeda, 2006; Bernal i Corbalán, 2008; Portelli, 2009). A més, es van organitzar a Barcelona un parell de jornades de formació per a investigadors en fonts orals (Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, 2009), iniciativa de Gerard Corbella —coordinador del Banc Audiovisual—, adreçades a les persones que treballaven en projectes de memòria oral en el marc de les campanyes de subvenció.

La xarxa dels centres d'estudis locals en el marc de la "nova història"

Unes línies més amunt hem dit que als anys vuitanta es va desvetllar l'interès per l'ús de les fonts orals. Hem mirat d'identificar com i quan es va anar teixint la xarxa de centres d'estudis que va permetre incorporar aquest recurs en la recerca en l'àmbit local molt abans de l'arribada de les convocatòries de subvencions del Memorial Democràtic per a projectes de memòria. Així que en aquest punt fem una relació de trobades científiques, publicacions i plataformes que permeten explicar la importància de la recerca a Catalunya com un fet singular i un precedent clar d'un entramat que va permetre seleccionar i recollir informants quan van aparèixer les convocatòries ordinàries de subvencions del Memorial Democràtic.

És important aclarir que la selecció de trobades que es presenten respon a la voluntat de poder identificar el procés de construcció d'una xarxa de centres interessats en la història local ja que, de fet, hi ha d'altres simposis o reunions anteriors vinculades al debat sobre l'ús de les fonts orals. Ens referirem a:

- El Primer Col·loqui Internacional sobre Fonts Orals, organitzat pel Departament de Llengua Catalana de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears (UIB) i celebrat a Palma l'any 1984 (Guixé i Iniesta, 2009);
- El Vè Congrès Internacional d'Història Oral, celebrat a Barcelona l'any següent (Ferreira, 2006);
- I el seminari Diseño de Proyectos de Historia Oral que va tenir lloc a Madrid l'any 1988 i que va congrega una norantena de persones (García-Nieto, Vilanova i Vázquez de Praga, 1990). De fet, aquest darrer es va organitzar conjuntament pel Seminari de Fonts Orals de la Universitat Complutense de Madrid, el Seminari de Fonts Orals del Departament d'Història Contemporània de la UB, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) i la Direcció d'Arxius Estatals del Ministeri de Cultura (Nielfa, 1998).

Els tres encontres pertanyen al món universitari i, parafraçant a Ferreira (2006), l'estandardització de les fonts orals en l'àmbit acadèmic està molt lligada a l'èxit dels congressos internacionals, ja que aquests van implicar un augment en el nombre de publicacions especialitzades. No obstant, un dels propòsits del present article és mostrar com la història oral va superar el marc de la producció de l'acadèmia. És a dir, la creació i l'explotació de les col·leccions de fonts orals no va passar únicament per la investigació pròpia d'una tesi doctoral o d'un grup de recerca universitari, sinó que va créixer especialment a redós de la recerca local.

Revisem, per tant, les quatre trobades del món local on podem constatar aquest auge de les "històries properes":

- El I Congrès Internacional d'Història Local de l'any 1991.
- El 2n Congrès de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) de 1997.
- Les Jornades de Fonts Orals de l'Arxiu Històric de Barcelona de 1999.

- I el 3r Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) de 2001.

I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya | L'Avenç, 1991

El congrés, organitzat per la revista *L'Avenç* a Barcelona amb el suport de l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, va comptar amb 300 persones inscrites, vint comunicacions presentades i la representació de més de quaranta entitats de la mostra de publicacions (Boadas et al., 1992). La capçalera especialitzada en temes històrics i culturals des de 1977, havia mostrat un clar interès per la difusió dels treballs sobre història local, com ho prova el suplement *Plecs d'història local* aparegut el 1986.

Una de les taules rodones del congrés es va dedicar de manera monogràfica als centres d'història local. És més, la conclusió de la taula feia una aposta per l'harmonització de les línies de treball dels diferents centres d'estudis per tal de coordinar esforços "a l'estil de la coordinadora que es va posar en marxa després del congrés de Lleida¹¹, que aplega els centres d'estudi de parla catalana" (Olmos i Caselles, 2019, p. 564). Els autors es refereixen a la iniciativa nascuda al final d'un congrés precedent que havia tingut lloc el mateix any.

És rellevant destacar que en el decurs de la conferència d'en Miquel Solé —una de les tres ponències marc del congrés—, s'identifiquen les claus per contextualitzar l'eclosió de la història local (Solé, 1991, p.39):

- a) La crisi de la denominada "història científica" expressada en el nostre segle per tres models¹².
- b) La redefinició o la creació d'espais polítics i culturals en el marc del nou Estat de les Autonomies.

¹¹ Es tracta del Congrés de Lleida, celebrat a l'aula magna de l'Institut d'Estudis Ilerdencs l'abril de 1991, on va néixer la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) arran de la demanda de bona part dels centres participants (Santesmases i Gavalda, 1992).

¹² Els tres models es concreten: 1) el model econòmic marxista, 2) el model ecològic-demogràfic francès i, 3) els mètodes climomètrics americans (Solé, 1991, p.39).

c) L'aparició d'una nova generació de joves historiadors amb formació universitària.

Dels indicadors que aleshores es dibuixaven per justificar la puixança de la història local, voldríem destacar la importància del darrer. La mirada dels historiadors novells, no només explica l'auge d'una "historiografia de proximitat" que, de fet, al llarg dels noranta creixerà en interès i producció, sinó que aquesta aproximació historiogràfica enllaça amb què s'esdevindrà uns anys més endavant: la nova fornada d'investigadors incorporarà progressivament l'ús de les fonts orals com una metodologia absolutament necessària per tal de poder dimensionar els fets històrics d'escala local.

El que sorgeix primer en la historiografia local és la necessitat de recollir el testimoni dels veïns amb qui l'historiador del municipi manté una distància d'una o dues generacions. Precisament, gràcies a aquesta proximitat es prendrà consciència del valor del testimoni dels coetanis, ja que fins als anys noranta les fonts orals encara estan poc treballades. Per tant, serà amb l'ús d'aquestes on es podran trobar i contrastar la versió d'uns fets que encara no hauran estat recollits en cap altre indret. Els arxius, els museus i, en alguns casos, també les biblioteques municipals seran les principals institucions aliades en aquest boom de la història local per a la creació d'un nou jaciment de fonts primàries¹³.

Certament, els testimonis podien haver viscut la Guerra Civil i la postguerra, haver-se significat en les lluites sindicals o, simplement, haver-se vist empesos a reivindicar millors condicions per a la vida als barris. Abans de l'entrevista, tots ells eren "població civil", persones comunes, gent de poble o del barri: l'Antònia de la fruita a qui li van matar el germà al Camp de la Bota, en Paco de la bòbila que en tornar de l'exili va ser detingut i tancat a la Model, en Miquel del tros que treballava pel cacic del poble, l'Octavi que havia fet d'escolanet, i en Pere, el fill de l'alcalde de la República. Ara, després de l'entrevista, els seus testimonis prenen una altra dimensió, un nou valor. En aquell moment, aquests científics socials que viraven cap a un nou enfocament, la nova història, amb un nou objecte i subjecte d'estudi, van

¹³ La Biblioteca de la Memòria de la Biblioteca Central d'Igualada és una iniciativa que recull i conserva el patrimoni històric i cultural que es troba en les experiències viscudes i en els records de les persones, a través de fonts escrites i fonts orals. https://bibliotecaigualada.cat/ca/la-col%C2%B7leccio/biblioteca_memoria/

anar comprenent que les vivències de tota aquella gent anònima eren imprescindibles per a la reconstrucció d'un relat històric que necessitava de la pluralitat de les memòries per empeltar el sentit més profund i, ahora més pràctic, de la historiografia de la democràcia.

L'ús de fonts orals en el camp de la història social ha acostat aquesta disciplina a l'àmbit de les ciències socials i, molt especialment, a la metodologia del treball de camp, practicat sistemàticament per la sociologia i l'antropologia social. L'ús de fonts orals ha obert, d'altra banda, nous camps de recerca al treball història, abans limitat per la utilització exclusiva de la documentació escrita. Al mateix temps, les fonts orals proporcionen a l'historiador una riquesa més gran de matisos en abordar qualsevol tema d'investigació, tot donant a la gent comuna un lloc central en el procés de reconstrucció i interpretació del passat. (Thompson, 1988, citat per Pujades, 2002, p.3).

2n Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana | CCEPC, 1997

El congrés titulat "Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana", es va celebrar a Palma amb el suport de l'Institut d'Estudis Baleàrics i l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Aquest congrés va iniciar una línia editorial de la Coordinadora per unificar les publicacions resultants de les trobades i facilitar la connexió entre els centres d'estudis. Es va comptar amb l'assistència de 130 persones i es van presentar 60 comunicacions, repartides en 33 procedents de Catalunya, 25 de les Illes Balears i dues del País Valencià. D'aquestes comunicacions, només sis van incloure l'anàlisi de fonts orals com a evidències en les seves recerques. Són les següents:

1a) "La vaga del metall de Sabadell i comarca. Setembre-October de 1976", d'Albert Arnaus Picañol. Es basa en una entrevista feta per un altre historiador (Andreu Castells) a un sindicalista, enregistrada en cassette i dipositada a l'Arxiu Històric de Sabadell. La conversa ressegueix la trajectòria de l'informant i tracta tangencialment la vaga del metall.

2a) "Algunes consideracions sobre la transició política espanyola", de Joan Corbalán i Antoni Lardín del Centre d'Estudis Molletans. S'analitza una entrevista de 1993 a un dirigent del PSUC, realitzada pels autors, centrant-se en la transició.

3a) "L'altra repressió", segona comunicació de Corbalán i Lardín on relaten la repressió franquista a Mollet tot revisant el cas de l'alcalde republicà, Josep Fortuny i Torrens. A més, els historiadors també van entrevistar al seu fill, Pere Fortuny Velázquez.

El testimoni d'en Pere Fortuny Velázquez¹⁴ també forma part de la col·lecció audiovisual "Spanish Civil War Memory Project"¹⁵ de la Universitat de San Diego (Califòrnia). Un arxiu digital que conté 111 entrevistes de militants, testimonis i víctimes de la Guerra Civil i de la dictadura franquista, enregistrades entre el 2008 i el 2010 per estudiants de la Universitat de San Diego. El projecte el va iniciar Luis Martín-Cabrera, professor del Departament de Literatura, amb la col·laboració de diverses entitats cíviques de l'estat espanyol¹⁶. L'arxiu va apostar decididament pel format audiovisual:

Record and preserve the audiovisual dimension of these historical testimonies. The audiovisual component of the archive is essential, because it shows the non-verbal dimension of a traumatic testimony. By filming the testimonies we have access to body language, silences, pauses, and other non-verbal elements. These elements provide important information about the affective dimension of the testimony. Furthermore, the images of the testimony show the process of memory in the making, as an open process rather than as a closed product (Spanish Civil War Memory Project)¹⁷.

4a) "Un moviment oblidat: la joventut obrera cristiana femenina", de Francisco Martínez Hoyos, on l'historiador crea les seves pròpies fonts orals amb entrevistes fetes entre 1996 i 1997 a un parell d'informants vinculats a la JOC; un d'ells, una dona.

¹⁴ Entrevistat per Andrea Davis i Elize Mazadiego el 25 i 26 de juny de 2009. Recuperat de: <https://library.ucsd.edu/dc/object/bb53937246>

¹⁵ <https://library.ucsd.edu/speccoll/scwmemory>

¹⁶ Asociación de ex presos y represaliados políticos antifranquistas, Asociación para la recuperación de la Memoria Histórica i la Federación Estatal de Foros por la Memoria.

¹⁷ <https://library.ucsd.edu/dc/collection/bb8602294g>

5a) "Els "norats": els darrers bandejats. Mallorca 1939-1949", de Mateu Morro i Marcé. En aquest cas, les entrevistes no només se citen a peu de pàgina, sinó que articulen part del cos del text de l'article.

Es tracta de la comunicació que aplega el nombre més alt d'entrevistes, una desena, les quals es van realitzar al llarg de més de quinze anys, entre el 1981 i el 1997; i, de fet, constitueixen un dels pilars per bastir l'anàlisi dels fets històrics relatats.

6a) "Recuperar l'orgull de ser pagès. Aproximació a les estratègies d'oposició pagesa durant el darrer franquisme i la transició (1966-1977) a les terres de Lleida", de Pilar Pelegrí. La tria dels fragments de les entrevistes il·lustren aspectes intangibles de gran valor històric. Tot i això, l'autora menciona que un informant no li va permetre enregistrar l'entrevista en vídeo, només amb àudio.

Jornada sobre Arxius i Fonts Orals: definició, tractament i projectes | AHCB, 1999

La Jornada, organitzada en el marc dels actes commemoratius del 75è aniversari de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), va comptar amb el suport de la Universitat de Barcelona, l'Associació d'Arxivers de Catalunya¹⁸ i l'associació Historia y Fuente Oral¹⁹. Hi van participar una vuitantena d'investigadors i, a banda de les ponències principals, també es van presentar catorze comunicacions vinculades a l'explotació de les col·leccions de fonts orals procedents d'arxius públics i de fundacions privades, així com també de museus. En destaquem la presentació del fons sobre la deportació de l'Arxiu Municipal de Castellar de Vallès²⁰, el fons

¹⁸ L'Associació d'Arxivers de Catalunya va constituir-se el 25 de juny de 1985. <https://arxivers.com/lassociacio/presentacio-associacio-arxivers>

¹⁹ Associació que editava "Historia, Antropología y Fuentes Orales" una publicació periòdica especialitzada en fonts orals de referència a Espanya. Es va fundar l'any 1989 amb l'objectiu d'omplir un buit entre les revistes d'història dedicades a la contemporaneïtat. La revista va conèixer dues èpoques: primer va aparèixer com "Historia y Fuente Oral" (1989-1995) y, posteriorment, com "Historia, Antropología y Fuentes Orales" (1996-2011). Durant la seva existència va promoure la conservació del patrimoni sonor en totes seves formes. Recuperat de www.revistas culturales.com/revistas/78/historia-antropologia-y-fuentes-orales

²⁰ Fons de la deportació constituït l'any 1996. De fet, l'any 2002, el mateix Arxiu Municipal de Castellar va organitzar el 1r Congrés sobre l'exili, l'internament i la deportació dels republicans espanyols (1939-1945) (Plans, 2003).

d'històries de vida de la Fundació Cipriano García²¹ i de l'arxiu dels germans García-Nieto de la Fundació Utopia de Cornellà de Llobregat (Funes, 1999), el fons oral del Museu del Montsià²², el fons del Museu Etnològic de Barcelona, i l'arxiu sonor de la Fundació Salvador Seguí de València.

Una de les conferències principals va ser impartida per l'historiador Lluís Úbeda, qui va fer balanç dels més de setze anys de treball —fins a la data—, com a responsable del Departament de Fonts Orals²³ de l'AHCB. En una crònica per a la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, Úbeda afirmava que les jornades havien servit per "copsar el gran interès que hi ha arreu de Catalunya, tant per part dels professionals dels arxius com per part dels investigadors, a conèixer i treballar aquest tipus de font documental amb criteris rigorosos" (Úbeda, 2000, p.138).

Les jornades de AHCB ja evidencien l'existència de centres d'estudis històrics per tot el país amb voluntat d'organitzar-se en xarxa i amb un interès per un nou enfocament historiogràfic que aleshores es va anomenar "nova història":

[L]a història oral ha ajudat parcialment a sentar bases del que es coneix com a nova història. La història, en general, refractària en major o menor mesura a l'oralitat, ha acceptat l'aportació de la història oral i el seu esforç interpretatiu. Aquesta font, inicialment, només es feia servir per corroborar la validesa de la font escrita (...). I l'avenç es va deure, en part, al fet que altres disciplines socials —sobretot l'Antropologia i la Sociologia— ajudaren a desvetllar possibilitats que la ciència històrica no les preveia. (...) Aquestes noves

²¹ Des de l'arxiu històric de la CONC, gestionat per la Fundació Cipriano García, l'any 1995 es començà a dissenyar el projecte "Biografies obreres i militància sindical (1939-1978)", col·lecció formada per 176 entrevistes (Plans, 2003).

²² Es tractava d'un fons format per 130 cintes de cassette sobre temes diversos vinculats a la cultura i a les tradicions populars del Montsià, del Baix Ebre i la Ribera d'Ebre. El testimoni dels informants havia estat recollit, principalment, per antropòlegs, historiadors i arqueòlegs (Plans, 2003).

²³ L'octubre de 1983, després de rebre la donació del fons personal de l'investigador anglès Ronald Fraser, es crea a l'AHCB un nou departament per gestionar les col·leccions de fonts orals amb un doble objectiu: conservar en suports sonors registrats i transcrits les fonts orals procedents de l'àmbit històric o de la investigació i elaborar projectes de recollida d'aquest tipus de fonts. Recordem que Fraser és l'autor d'una obra fonamental de la historiografia espanyola: "Blood of Spain: An oral history of the Spanish Civil War" (1979), traduïda com "Recuérdalo tú y recuérdalo a otros". Fraser fou el primer en incorporar les fonts orals per abordar la història de la Guerra Civil. A més, va parlar amb informants de les dues parts enfrontades en la contesa. <https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiuhistoric/ca/fons-i-colleccions/fons-documentals/fons-orals>

disciplines renovarien l'utilatge de la història i per extensió aportarien nous referents a l'estudi de la història oral. (Plans, 2003, p.17).

3r Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana | CCEPC, 2001

Es van organitzar conjuntament pel Museu d'Història de Catalunya i la CCEPC. Les jornades van comptar amb la participació d'una vuitantena d'investigadors i una vintena de comunicacions presentades. Els continguts es van estructurar en quatre àmbits:

1. Gènesi de la història oral als territoris de parla catalana.
2. Metodologia de la investigació a partir de les fonts orals.
3. Aportacions recents fetes a partir del treball amb fonts orals.
4. Els bancs de dades d'història oral a l'actualitat als territoris de parla catalana.

El comitè organitzador de les jornades va encarregar tres ponències que van recollir la trajectòria de la història oral fins aleshores. Les conferències van anar a càrrec d'Antoni Gavalrà, Felip Munar i Lluís Úbeda. La trobada es va cloure amb la certesa que les fonts orals —juntament amb la resta de fonts documentals— podien propiciar un aprofundiment i una renovació del mètode d'anàlisi de la recerca històrica. És especialment revelador el contingut de la ponència del professor Antoni Gavalrà on afirmava que l'acceptació de l'ús de la història oral havia estat tardana: "L'entrada de la història oral als països de parla catalana és, per tant, difícil de concretar, tot i que podem fixar la dècada dels vuitanta com a molt fructífera" (Plans, 2003, p.13). Atribueix aquest bon moment a la concurrència de diversos encontres internacionals que ja hem esmentat, així com a l'aparició d'un seguit de materials metodològics per treballar amb fonts orals. Concretament, fa referència al dossier d'història oral de la revista *Debats* (desembre de 1984) el qual va ser coordinat per Aurora Bosch²⁴, la publicació l'any següent de la monografia de Joan Miralles *La història oral. Qüestionari*

²⁴ Thompson, P., Samuel, R., i Joutard, P. (1984). Historia oral. *Debats*, 10, p.50-84.

*i guia didàctica*²⁵, i l'entrevista de Josep Fontana i Enric Ucelay a Raphael Samuel²⁶, publicada el 1986. No obstant, Gavaldà també relaciona com un fet molt significatiu per a la irrupció de l'oralitat el naixement dels tallers d'història local:

A meitats dels vuitanta una semblança dels workshops anglesos arribà a Catalunya i dinamitzà la història oral. En van ser tres mostres ben característiques el Taller d'Història de Maçanet de la Selva, explicat per J.M. Puigverd com un obrir vies no tant per consumir història, sinó per produir-la; el de Sant Feliu de Guíxols, en un intent d'apropar la història per ensenyar-la a l'escola, per mirar d'aconseguir el lligam entre història general i local; i el de l'Hospitalet de Llobregat, organitzat per esbrinar les causes de l'associacionisme (Gavaldà, 2003, p.111).

L'adaptació del model dels tallers britànics reforça un dels supòsits inicials: l'acceptació de l'ús de les fonts orals s'estendrà com una taca d'oli, sobretot, gràcies a la iniciativa de la recerca des del món local.

Les convocatòries ordinàries del Memorial Democràtic: l'impuls definitiu de la recerca local

Per donar resposta a la hipòtesi, presentem resultats i per a tal efecte fem una revisió de les característiques de les entitats que van participar en les dues campanyes consecutives de 2008 i 2009. De fet, la dotació econòmica d'ambdues convocatòries ordinàries va suposar una inversió destinada a polítiques públiques de memòria mai vista fins aleshores a Catalunya, ja que cada campanya es va dotar amb un milió d'euros, respectivament. Es tractava d'una aposta sense precedents.

El 23 de desembre de 2008 es van publicar al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya les bases reguladores per a realitzar activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria històrica (Ordre IRP/551/2008). Es van presentar 337 projectes, dels quals 313 es van valorar (Direcció General de la Memòria

²⁵ Miralles, J. (1985). *La Història oral: qüestionari i guia didàctica*. Moll.

²⁶ Fontana, J., i Ucelay Da Cal, E. (1986). Raphael Samuel: els "History workshops", una història de classe. *L'Avenç*, 89, p.56-58.

Democràtica, n.d.). Els projectes valorats es van distribuir entre entitats sense ànim de lucre (197), ajuntaments (105) i consells comarcals (11)²⁷.

De tots els projectes presentats, 114 (34%) no van rebre subvenció; ja que 24 van ser exclosos de la valoració i 90 no van obtenir una puntuació suficient.

Dels 223 projectes subvencionats, 30 (13%) es van correspondre amb projectes de memòria oral: 19 presentats per ajuntaments i 11 per entitats sense ànim de lucre.

Els projectes es van avaluar per un equip d'historiadors i experts seguint un sistema de valoració única, amb criteris comuns i específics segons l'àmbit d'actuació, tot distingint-los per àrees territorials²⁸. La puntuació màxima era de 100 punts. Pel que fa els criteris comuns, aquests suposaven 75 punts i es van concretar en:

- Viabilitat tècnica i científica (fins a 20 punts).
- Interès social i cultural en pro dels valors ètics i democràtics²⁹ (fins a 20 punts).
- Viabilitat econòmica, coherència i claredat del pressupost (fins a 15 punts).
- Originalitat i innovació (fins a 10 punts).
- Coherència territorial (fins a 10 punts).

Els criteris específics, amb una puntuació màxima de 25 punts, variaven en funció dels sis àmbits preestablerts³⁰. Per l'àmbit 4 (memòria oral), es valorava:

- Comptar amb el suport de professionals, empreses o particulars del món de l'audiovisual, d'entitats o institucions dedicades a la investigació, o de professionals amb prestigi en el món acadèmic.

²⁷ Informació extreta de l'Informe d'avaluació de la Direcció General de la Memòria Democràtica dels projectes presentats a la convocatòria d'activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria democràtica de 2009.

²⁸ Àrees territorials: Lleida i Pirineu; Girona i territoris de l'exili; Barcelona i altres territoris de rereguarda; i Tarragona i Terres de l'Ebre.

²⁹ Cal dir que es van valorar de manera prioritària les propostes que tenien per objectiu recuperar la memòria de l'exili republicà, així com també les que tenien com a protagonistes les dones.

³⁰ Àmbit 1: activitats commemoratives o d'homenatge; àmbit 2: actuacions de difusió i formació; àmbit 3: actuacions de recerca documental; àmbit 4: programa de recuperació de la memòria històrica; àmbit 5: programa de publicacions; i àmbit 6: programes transversals.

- Seguir les pautes metodològiques per a la recollida de testimonis orals que proporcionava la Direcció General de la Memòria Democràtica (Bernal i Corbalán, 2008).

El 22 de desembre de 2009 es van publicar noves bases reguladores (Ordre IRP/542/2009). Es van presentar 252 projectes, dels quals 231 es van valorar (Direcció General de la Memòria Democràtica, n.d.) Els projectes valorats es distribuïen entre entitats sense ànim de lucre (130), ajuntaments (88), consells comarcals (9) i consorcis (4), sumant un total de 231³¹.

Dels 252 projectes presentats inicialment, 63 (25%) no van obtenir subvenció perquè 21 es van excloure de la valoració i 42 no van obtenir una puntuació suficient. Dels 231 projectes validats, 26 (14%) es van correspondre amb projectes de memòria oral (àmbit 4). D'aquests projectes, 11 els van presentar ajuntaments, 14 entitats sense ànim de lucre i 1 fou sol·licitat per un consorci.

Els projectes subvencionats pel Memorial Democràtic apareixen en aquest context, com a catalitzadors d'un moviment en marxa. Si bé les subvencions van proporcionar un suport als equips, sobretot tècnic i metodològic, l'essència del seu treball es nodreix de la sensibilització social preexistent i del compromís profund de les persones implicades amb els objectius dels projectes. La importància de les institucions de recerca local en tot el procés de recollida i tractament de la informació és clau: des de la tria dels informants a entrevistar, fins la forma de treballar de cada un dels equips dels respectius municipis dels projectes analitzats.

Durant les dues campanyes de subvencions consecutives del Memorial Democràtic fins a l'esclat de la darrera crisi hipotecària, la demanda de materials memorialistes va augmentar; tant és així que, des de la iniciativa privada, es van donar les circumstàncies per al sorgiment d'un nou agent en la recuperació de la memòria: l'empresa vallesana Sabem.com.

³¹ Informació extreta de l'Informe d'avaluació de la Direcció General de la Memòria Democràtica dels projectes presentats a la convocatòria d'activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria democràtica de 2010.

Conclusions

Un dels aspectes més interessants del Banc Audiovisual de Testimonis és de naturalesa metodològica, ja que el format audiovisual va tenir molt protagonisme en la seva gestació, i això es deu a la influència dels documentals històrics televisius d'aleshores. Però això és només el resultat formal d'un gran projecte institucional en què el procés va ser tant important com el producte. El Banc havia de recollir el màxim de testimonis en el menor temps possible, ja fos per l'imperatiu biològic —inexorable—, ja fos perquè l'encàrrec arribava molt tard.

En aquest sentit, el Banc Audiovisual de Testimonis és un jaciment extraordinari d'informació que, a banda de relatar uns fets històrics, té una clara lectura etnogràfica: les entrevistes no només encapsulen el testimoni dels informants, sinó també el d'aquells que quedaven fora del pla, és a dir, els entrevistadors. El treball amb fonts orals arreu del país va suposar un escenari propici per a la constitució d'equips de treball heterogenis on hi van col·laborar experts, amateurs i veïns al costat d'historiadors, arxivers, antropòlegs, periodistes i sociòlegs. Aquesta circumstància és un dels trets d'identitat més valuosos del BAT que el diferencia d'arxius de naturalesa similar. Així, els materials pedagògics i les jornades per a investigadors impulsades pel Memorial Democràtic van constituir un punt de trobada entre el món acadèmic i la recerca local fent evident, d'aquesta manera, un dels objectius de la investigació: mostrar com les polítiques de memòria van possibilitar la complementarietat de dues vies de recuperació de la memòria històrica que, fins aleshores, havien fet camins paral·lels.

Altrament, el Banc Audiovisual de Testimonis va constituir un banc de proves voluminosos on les entrevistes esdevingueren l'evidència metodològica de la necessària cruïlla interdisciplinària de les ciències socials, on l'antropologia hi té un pes específic, tot prenent-hi part des del mateix moment de la concepció del projecte: el treball de camp defineix els projectes descrits. Així mateix, l'oralitat ens permet entendre que una entrevista per a un projecte de memòria, més enllà de la seva estructuració o de l'accent que posi en un determinat moment històric, s'hauria d'abordar com una història de vida, donat que el testimoni no només té un valor històric, sinó que per poder parlar d'uns fets concrets cal fer una aproximació psicobiogràfica i etnogràfica del recorregut vital.

En aquest sentit, el treball amb fonts orals, en lloc d'identificar-se com una àrea problemàtica, s'ha revelat com un espai d'oportunitat, no només per a la recerca local, sinó per la riquesa d'un element que alhora és font, suport i mètode. Les fonts orals —i després, audiovisuals— han anat adquirint nous valors, ja que les entrevistes dels vuitanta i noranta han esdevingut un element del patrimoni immaterial del país. I, sens dubte, ho han estat pel valor dels propis entrevistats, però també pel procés de recol·lecció del testimoni, la duplicitat de registres i lectures (textual i visual) de l'entrevista audiovisual i la posterior anàlisi documental; de fet, aquests elements metodològics constitueixen un model d'investigació social que conté una pàtina temporal igualment molt interessant, ja que permet reflexionar sobre noves preguntes d'investigació: com s'abordaven els projectes de fonts orals en les primers anys de la democràcia? Què es va fer per respondre a les polítiques públiques de memòria? Quins van ser els objectius? Com es va treballar?

Finalment, cal remarcar que els projectes de recollida d'entrevistes d'àmbit local van esdevenir un motor de producció cultural molt potent per als municipis i per a les entitats que van sol·licitar les subvencions; i malgrat que van néixer en el marc d'unes polítiques públiques ben dotades econòmicament, un cop orfes de subvenció no han desaparegut, sinó que bona part han evolucionat cap a noves formes de producció cultural. A més, aquesta transformació de les polítiques memorialistes de recuperació i reparació han derivat en l'activació de polítiques de patrimoni basades en la memòria (Graupera, 2022). És a dir, més enllà de les entitats o els ajuntaments, aquesta metamorfosi també es reproduïx a gran escala des de diferents estaments públics, els quals generen iniciatives en matèria de polítiques de memòria patrimonial al marge de les línies de treball primigènies del Memorial Democràtic.

Bibliografia

- Armengou, M., i Belis, R. (n.d.). Banc Audiovisual de la Memòria Democràtica. https://memoria.gencat.cat/web/.content/00_banc_memoria_democratica/fons/banc_audio-visual_testimonis/BAT_Concepcio_del_projecte.pdf
- Bernal, M. D., i Corbalán, J. (2008). *Eines per a treballs de memòria oral*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Eines de memòria; 2.
- Borderías, C. (1995). La historia oral en España a mediados de los noventa, *Historia y fuente oral*, 13, 11-27.
- Boadas, J., Burgaya, P., Colomines, A., Cortadella, J., Gavaldà, A., Marcet, R., Mayayo, A., Pedrals, X., i Renom, M. (1992). El I Congrés Internacional de d'Història Local de Catalunya. *Plecs d'història local*, 37, 561. <https://raco.cat/index.php/Plecs/article/view/277951>.
- Burillo, L., i Graupera, I. (2008). *Històries de vida: fonts orals de la lluita obrera i l'antifranquisme al Baix Llobregat*. Fundació Utopia-Joan N. García-Nieto, Estudis Socials del Baix Llobregat.
- Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (2009). *Fonts orals: enregistrament en format audiovisual i explotació dels fons d'entrevistes: jornades per a investigadors. Investigació en fonts orals: metodologia i enregistrament en format audiovisual (Arts Santa Mònica, Barcelona, 8 i 9 de maig de 2009)* [Sessions de la 1a jornada (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya)].
- Coca, D. (2024). *Investigació a través de la pràctica. Procés creatiu, blocs de notes i indagació teòrica*. [Exposició temporal]. Exposició Galeria Àrea Tallers, Campus de Poblenou de la UPF. https://www.upf.edu/web/comunicacio/transferencia-exposicions/-/asset_publisher/EjbB77SFCAp4/content/investigacio-a-traves-de-la-practica/maximized

- Corbella, G. (n.d.). Banco Audiovisual de Testimonios. Un archivo de referencia como política pública de memoria. Recuperat de: http://memoria.gencat.cat/web/.content/00_banc_memoria_democratica/fons/banc_audiovisual_testimonis/BAT_article_Banc_Audiovisual_de_Testimonis_del_Memorial_Democratic_.pdf
- Direcció General de la Memòria Democràtica, (n.d.). *Informe d'avaluació dels projectes presentats a la convocatòria d'activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria democràtica de 2009*.
- (n.d.) *Informe d'avaluació dels projectes presentats a la convocatòria d'activitats commemoratives, de recerca i de difusió de la memòria democràtica de 2010*.
- Ferreira, M. de M. (2006). Una década de la Asociación Internacional de Historia Oral (IOHA). *Historia, antropología y fuentes orales*, 36, 51-66.
- Funes, A. M., i Fernández, J. (1999). En record de María Carmen García-Nieto París. *Materials del Baix Llobregat*, 4, 24-28. <https://raco.cat/index.php/Materials/article/view/200943>.
- García-Nieto, M. C., Vilanova, M., i Vázquez de Parga, M. (1990). *Historia, fuente y archivo oral: actas del Seminario "Diseño de Proyectos de Historia Oral": Madrid, 29 y 30 de abril de 1988*.
- Gavaldà, A. (2003). Fonts orals i recerca històrica. *Revista del Penedès*, 4, 109-116. <https://www.iepenedesencs.org/delpenedes/DelPenedes4.pdf>
- Grau, J., i Graupera, I. (2016). La memoria histórica com a mecanismo cultural de dinamització del món local. *Culturas. Revista de Gestión Cultural*, 3(1), 65-73. <https://doi.org/10.4995/cs.2016.5184>
- Graupera, I. (2022). Nuevas estrategias culturales y usos sociales de las fuentes audiovisuales. A Barredo, D., Puentes, I., i Rúas, J. (Eds.). *Periodismo, comunicación y servicio público*, 401-424. Tirant lo Blanch. Tirant Humanidades. <https://editorial.tirant.com/es/ebook/periodismo-comunicacion-y-servicio-publico-ruas-araujo-jose-9788418970436>
- Graupera, I. (2023). Colecciones audiovisuales, observatorios de memoria y nuevos patrimonios: una perspectiva comparada. *Revista de Antropología Visual*, 31, 1-26. <https://doi.org/10.47725/RAV.031.10>

- Graupera, I., i Burillo, L. (2011). *La Fusta, el ferro i la fibra: memòria oral de les darreres drassanes de Barcelona (1939-1992)*. Museu Marítim de Barcelona.
- Guixé, J., i Iniesta, M. (Eds.). (2009). *Polítiques públiques de la memòria: I Col·loqui internacional Memorial Democràtic*. Vic: Eumo.
- Halbwachs, M. (1995) Memoria colectiva y memoria histórica. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 69, 209-222.
- Memorial Democràtic (2014). Tesauro del Memorial Democràtic: versió 3.0. Recuperat de: https://memoria.gencat.cat/web/.content/00_banc_memoria_democratica/tesauro/Tesauro_del_Memorial_Democratic_Versio_3_0-1.pdf
- Nielfa, G. (1998). María Carmen García-Nieto París, historiadora. *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 20, 245-256. <https://revistas.ucm.es/index.php/CHCO/article/view/CHCO9898110245A>
- Olmos, V. S., i Caselles, E. (1992). La història local a debat. *Plecs d'història local*, 37, 562-564. <https://raco.cat/index.php/Plecs/article/view/277953>.
- Plans, L. (Ed.). (2003). *Fonts orals: la investigació a les terres de parla catalana: actes de les Jornades de la CCEPC (Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 14 i 15 de desembre de 2001)*. Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 2. ISBN 84-96035-45-X.
- Portelli, A. (2009). *Històries orals: relat, imaginació, diàleg*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic.
- Pujades, J. J. (2002). Les fonts i la metodologia dels relats biogràfics. *Perspectiva Escolar*, 265, 2-10.
- Santesmases, J., i Gavaldà, A. (1992). La coordinació dels Centres d'estudis. *Plecs d'història local*, 37, 569. <https://raco.cat/index.php/Plecs/article/view/277958>.
- Solé, M. (1991). L'Espai en la història local i alternatives professionals. Dins *Actes del I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya: Barcelona, 15-16 de novembre de 1991* (pp.39-59). Barcelona: L'Avenç.

Thompson, P. (1988). *La Voz del pasado: historia oral* (J. Domingo, Trad.). València: Edicions Alfons el Magnànim.

Úbeda, Ll. (2000). Jornada "Arxius i fonts orals: definició, tractament, projectes" (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 10 de novembre de 1999). *Revista d'etnologia de Catalunya*, 17, 137-138. <https://raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/49024>.

University of California San Diego Library (2008). *Spanish Civil War Memory Project. Audiovisual Archive of the Francoist Repression*. Recuperat de: <https://library.ucsd.edu/speccoll/scwmemory/>

Vilanova M., i Úbeda, Ll. (Eds). (2006). *El Repte de les fonts orals*. Barcelona: Ediciones La Tempestad.